

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 03.02.2016
Yayın Kabul Tarihi: 06.08.2016

Globalleşme Sonucu Söylemler ve Medya Bağlamında İdeoloji

Discourses As A Result Of Globalization and Ideology In Terms Of Medi

Öz :

Doç. Dr. Bülent KARA *

Bu makale, küreselleşme olarak özetlenen yeni yolda, bittiği iddia edilen ideolojinin serüvenini izlemeyi hedeflemektedir. Siyasetin, kültürel olanın gerisinde kalarak önemini yitirdiği görüşü düşündürücü olsa da ideolojinin tükendiğini söylemek son derece aceleci bir yorumdur. Makalede tüm konulara kültür odaklı yaklaşmak ve bunları kimlik merkezli işlemek modasının, eleştirel aklı güdüklettiği ve gerçekleri anlamada önemli gedikler oluşturduğu tartışılacaktır. İdeolojinin, egemen sınıfın kendini meşrulaştırmak için yaydığı yanlış fikirler kümesi olduğunu gördüğümüzde “ideolojinin gerilediği savı” sığ tartışmalar listesinde yerini alacaktır. Zira; burjuva vardır ve sınıf bir gerçektir. Dolayısıyla biz de şeytan edebiyatına kalkışmadan bu gerçeklikten bahsetmek zorundayız. İlk önce kimi sosyal teorisyenlerin, hudutlarının çizilmesinin zor olduğundan bahsettiği ideoloji kavramı kendisi ile karıştırılan ve/veya karıştırılma riski taşıyan diğer unsurlar ve tarihsel süreç içinde işlenecektir. Böylece aslında kavramı müphem görüntüsünden arındırma çabasına girişilecektir. Sonra ise “ideolojinin sonu” savına dair girişilecek hararetli tartışmada argümanımızı besleyen kaynakları içeren mecra özetlenecektir. Sonuç olarak ideoloji kapitalizm, küreselleşme ve medya ya dair tartışmalar eşliğinde tekrar anlaşılmaya çalışılacak ve henüz ideolojinin sonundan bahsedemeyeceğimiz vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler; Küreselleşme, Kapitalizm, Sosyal Kimlik, Medya, İdeoloji

Abstract

This article aims to follow the adventure of ideology in the new road called globalization. Even if the idea that political area is losing its importance to culture area is thought provoking, it is hasty to say ideology is dead. In this article, it is ar-

* Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, bkara@nigde.edu.tr

gued that the fashion to look all the issues with a cultural focus and analyzing them identity based is diminishing the critical reasoning and making gaps in understanding social reality. If we acknowledge ideology as a set of false ideas dispersed by the dominant class, the claim that “ideologies are diminishing” would take its place in the shallow discussions. Because, bourgeoisie exists and is real. So, we have to talk about this reality without doing devil literature. Firstly, the concept of “ideology”, which was mentioned as having ambiguous boundaries by some theorists, will be analyzed in relation to other elements which is or could be confused with it and in a historical process. So, in this way, the aim is trying to purify it from ambiguity. Afterwards, the area, which includes the sources at the heated discussion against the “end of ideology” thesis. As a summary, ideology will tried to be analyzed again in relation with capitalism, globalization and media discussions and it will be claimed that we can not mention the “end of ideology” yet.

Keywords; globalization, Capitalizm, Social Identity, Media, Ideology.

Giriş

Türkiye’de de toplumsal meselelerle ilgilenen kimselerin lügatinde önemli bir yer işgal eden ideoloji, devrimizin olaylarından ve düşünce akımlarından bahsederken sık kullandığımız bir kavram oldu. “İdeolojik akımlar”, “sağın ideolojisi”, Marxist ideoloji”... Rus devriminde Bolşevik ideolojisini taşıyanlar “Kızıklar”, karşı görüşü tutan “Beyazlar”la savaştı, bu ideolojik çatışma büyük bir harbe yol açtı. İspanya’da “sol ideoloji” sahipleri ile “sağ ideoloji” sahipleri arasında 1936’dan 1939’a kadar süren savaşta yaklaşık olarak bir milyon kişi öldü...

Peki ideoloji dendiği zaman bundan ne anlıyoruz?

Dünya görüşü, din ve hatta bir bakıma bilim gibi çeşitli unsurları içeren sahaya bütünüyle ideoloji diyebilir miyiz? Fakat bu alan çok geniş değil mi? Geniş olduğu oranda da hangi kültür belirtisinin ideolojik bir nitelik taşıdığını ayırmamız mümkün mü?

İdeolojinin her türden sembolleştirme olayını içermediğini söylemek yanlış olmasa gerek. Örneğin aynı zamanda bilişsel araçlar olarak kabul gören “mitos”larda, dünyayı algılamada sınıflandırmalar yaptığı, tarihi anlaşılır bir şekilde soktuğu iddiasındadır.

Bir de toplumda bazı etkin sembol kümeleşmeleri vardır ki bunlar toplumun tarih içinde işlenmiş, toplumun tümüne mal olmuş ve kurumlar yoluyla devam ettirilen “kültür kodları”dır. Ve tıpkı ideoloji gibi büyük çapta, simgesel düşüncenin hayatımızdaki öneminden çıkan, ona dayanan görüngülerdir.

Kültürümüzün bizi bazı merasimler etrafında birleştiren, hayatı merasim olarak görmemize yol açan kümesi sosyal hayatın (Marxist bakışın yanlış bilinç ile yayılan davranış modelleri olarak gördüğü (Marshall,1999:623)) ritüel içeriğine işaret eder. Bu merasim ve diğer simge dağarcığının birleştiği diğer bir kümeyi ise “Din”

olarak nitelendiriyoruz. Değer ve simgelerin toplandığı odak noktası olan din, bu açıdan Mardin'in deyimiyile ideoloji ile rekabet halinde olan bir kurumdur(Mardin,2006:118).

Kimi teorisyenlerin hudutlarını çizmesinin zor olduğundan söz ettiği ideolojiyi, müphem kılıfından çıkarma çabasına giriştiğimizde şu soruyu da sormalıyız: “İnançlarımız ideoloji midir?”Çünkü ideoloji sıklıkla inanç ile karıştırılmaktadır. İnanıcı ideolojiden basit bir şekilde ayıran Richard Sennett’e sanırım bu noktada kulak vermeliyiz. Sennett’e göre “işçiler sistem tarafından kazıklanıyor” ifadesi ideolojik bir ifadedir. Böyle ideolojik bir ifade verili bir dizi toplumsal koşul açısından mantıklı olsun ya da olmasın, bir idrak işidir. İdeoloji ise onu savunan kişinin davranışına bilinçli olarak katıldığı noktada inanca dönüşür (Sennett,2002:55).

Bu gibi unsurların ideoloji hadisesiyle ilintili olduğu kesin olsa da bu unsurları tam ‘ideoloji’nin içine yerleştiremeyeceğimize şüphe yok.

Şimdi de kavramın tarih içinde akış seyrini ve hangi mecralardan geçtiğini görmeye çalışalım.

Yakın bir vakte kadar ideoloji “doğru düşünme bilimi” olarak niteleniyordu. On yedinci yüzyılın sonuyla on sekizinci asırda ideoloji “doğru düşünceleri çağrıştıranın düzenli yöntemi” biçiminde tanımlandı. Süreci iyice anlayabilmek amacıyla, alan üzerine çalışmaları bulunan Fransız düşünürleri Helvétius (1715- 1771) ve Condillac’ın (1715-1780) ideolojiye ilişkin fikirlerini açıklamak mühim gibi görünüyor.

Condillac’a göre, o güne kadar geçerli olduğu kabul gören, “insanların buldukları duruma göre dünyayı algıladığı, ruhi yapısına (Bu kalıba eskiler “ruh” demişler ve insanın ruh vasıtasıyla dış âlemi algıladıklarını ileri sürmüşlerdi.) göre dünyayı araştırıp, yargılara ulaştığı teorisi doğru değildi. Condillac bu durumun doğru olmadığını, doğrunun bu durumun tamamen zıddı olduğunu iddia ediyordu. Condillac’a göre dil, bilgilerimiz sistematik hale getirin imgeler sisteminden meydana geliyordu. Dışardan gelen girdilerin doğru algılanabilmesi bu sistemin rasyonel çalışmasına bağlıydı (Mardin,2006:22).

Dilde ya da dilin kullanımında bir sorun olduğu zaman gerçekleri tarafı bir şekilde algılıyorduk. Bu nedenle hakikate ulaşabilmek ve onu sorunsuz bir şekilde algılayabilmek için de dille rasyonel bağların kurulması gerekmektedir.

Diğer bir Aydınlik fikir adamı olan Helvétius de bu meseleyi ayrıntılarıyla irdelemiş eserlerinde bu konulara değinmiştir. Helvétius’e göre de “İnsanların benlikleri esasen dışarıdan gelen etkilerle kazanılır bu nedenle dışarıyla bağlantı, ilişki mühimdir ve bu bağlantı ferdin insanlaşma sürecinde en ciddi rolü üstlenir.” Mesela insanın düşünme gücünü ve ahlaki düzeyini ortaya çıkaran eğitim mekanizmasıdır ve bu mekanizmayı da tespit eden ve yürürlüğe getiren, gözetleyen devletin politikalarıdır (Mardin,2006:23). Yine bu düşünüre göre, düşüncelerin kaynağında ruh bulunmaz, düşüncelerin temelini oluşturan biyolojik nedenler, fiziksel ortamdır.

Sonrasında 1977 yılında Destutt de Tracy tarafından ideoloji, insana doğru düşünebilme imkânı sağlayan düşünce bilimi şeklinde tarif edilmiştir. Tracy, bu yıllarda “ideologlar” diye isimlendirilen grubun öncüsüdür ve ideolojinin düşünce bilimi kavramlarını bütünüyle karşıladığı iddiası ve görüşündedir. Bu yıllarda ideolojinin bir bilim gibi algılanarak yorumlandığını görmekteyiz. Napolyon’un devrinde de etkilerini devam ettiren bu düşünce akımı Napolyon tarafından önceleri desteklenmiş ancak sonrasında bilhassa dine ilişkin fikirlerinden dolayı Napolyon’un eleştirisine maruz kalmış bunlara sağlanan her türden devlet desteği kaldırılmıştır(Mardin,2006:24-25). Bu bağlamda düşünüldüğünde Fransız Devrimi’nin son aşamalarında ilk defa Tracy’nin kullandığı terimin esasında Fransa’nın problemlerine çözüm üretebilmek amacıyla farklı fikirler geliştirmek için oluşturulan bir kontekst olduğunu düşünmemizde bir sakınca bulunmamaktadır. Bu kontekstin siyasi menfaatler taşıyan görevi sebebiyle ‘ideoloji’ de bununla bağlantılı bir dünyada oluşmaktadır. Tracy’nin “düşünme bilimi” söyleyişlerine karşılık amaçlar, ilişkiler ve arayışlar ideolojinin kavramsallaşmasına ilk mührünü basmıştır. Bu sebeple sanki kavram, ilk başlarda düşünmenin yöntem ve kurallarını ele alan bir bilim olmanın ötesinde bilgi ve düşünceleri Fransız hükümetinin hizmetine sokmak için çabalayan bir arayışın kavramlaştırmasıdır. Zaten ideolojinin, siyaset olgusu ile yakından bağlantılı olduğu bir gerçektir. Nitekim bütün ideoloji tarihi boyunca bu politik egemenliğin baskınlığından söz edilebilir. Ve hatta sonra daha ayrıntılı şekilde işleyeceğim Gramsci’nin hegemonya modelinin ‘in ana izleği belki de budur...

Şunu ifade etmek lazımdır ki ideoloji sıklıkla objektifliği bulunmayan bir fikir mahsulü biçiminde tarif edilmiştir. Bu tanımlama olayları değerlendirirken taraf tutmayı hatırlatmaktadır. İnsanları yanıltan, yanılsa sürükleyen bir bakışı dile getirmektedir. Bu anlamıyla ideoloji aldatıcı bir nitelik taşır, daha doğru bir ifadeyle kavramı küçülten bir söylemle birlikte gibi görünür. İdeolojinin tanımlanması, ideolojiye yaklaşımın yönüne ve açısına göre değişiklik göstermektedir. Siyaset biliminde ve siyaset sosyolojisinde esasen üst bölümlerde belirtmiş olduğumuz usul ve esaslara göre algılanmakta ve tanımı yapılmaktadır.

Bu şekildeki bir tanımlama, bu bilimlerin kendileri için kabul ettikleri ideoloji tarifinden ziyade ilgi alanlarına giren sükelerin, grupların benimsemiş oldukları ideoloji tarifidir. Bu anlamıyla ideoloji, belli bir grup veya sınıfa has inanç sistemi anlamına gelmektedir. Mana ve düşünce üretiminin genel süreçleridir. Buraya kadar ideolojinin ne olduğunu görmek adına, ne olmadığını ve kavramın tarihsel sürecini anlamaya çalıştım. Bu çabaya binaen şunu daha net bir biçimde söyleyebilirim ki; ideolojinin bilimsel bilgi veya doğru bilgi ile çelişebilme ihtimali oldukça yüksek bir ihtimaldir. Bununla birlikte, ideoloji, yanıltıcı inançlar sistemine, başka bir deyişle yanlış düşünceler veya yanlış şuur haline dönüşebilme riskini her zaman taşımaktadır.

Sosyal Teoride İdeolojinin yeri

Kavrama, kavramın tarihi gelişimi ile bakarken Durkheim ile yola çıkabiliriz. Çünkü ideolojinin ilk sosyolojik saptamalarını Durkheim da bulabiliriz.

İdeolojiler nesnel toplum şartlarına dayanmaktadır. Bu şartların ortaya çıkarttığı gerçeklikler yerine, akılda farklı kurgu ve kalıplar yoluyla saptırmalar yapılır. Realite, topluluk ilişkilerinde veya zihinde çarpıtılmak suretiyle oluşturulur. Gerçeklik, düşüncelere yerini bırakmıştır. Gerçekliğin yerini düşüncelerin alması işleminde, zihindeki düşünceler somut gerçekliğin yerine konulmaya çalışılmaktadır. Durkheim'e göre toplumsal fenomenlerin yerini alan bu şeylere "nosyon" adı verilir. Nosyonlar da ona göre İlk ve Kaba nosyonlar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Ona göre bu nosyonlar tüm bilimlerin temelinde bulunur ve olguların yerini alarak idoller halini almakta ve onları değiştirmektedir. Burada toplumsal fenomen yerine toplumsal fenomenle ilgili düşüncelerimizi ideoloji bağlamında düşünebiliriz. Böylece tanımlanan toplum değil, toplumla ilgili düşünme biçimlerimiz olmaktadır (Durkheim,1985:53-56).

Toplum mu, topluma ilişkin düşünme şekillerimiz mi? İşte burada Marx'ın "ideoloji" kavramına bir derece yaklaşmış oluyoruz.

Marx tarafından "içeriden" görüş şeklinde anlaşılan, sosyal ve bilhassa ekonomik niteliklerin toplumsal dinamiğin zembereğini oluşturmasıdır. Marx'a göre toplumun uyanmasını sağlayan ekonomik ilişkiler olmuştur ve sorun fiziksel görünüme aldanmama meselesidir. İdeolojinin Marx için ilk anlamı bu noktada toplanıyor:

"Düşüncelerin, dizaynların ve şuurun üretilmesi, ilk önce direkt ve dolaylı bir şekilde bireylerin maddi ilişki ve işlevlerine bağlıdır ve hakiki hayatın dilidir. Bireylerin düşünceleri, zihinsel ilişkileri ve tasarımları bu noktada insanların maddi eylemlerinin direkt ifadesi şeklinde kendini göstermektedir... Bilinç asla bilinçli bir varlıktan başkası olamaz ve insanın var oluşu, onun hakiki hayat sürecidir." (Marx, 1976:44)

Marx'ın "toplumsal hayat bilinci belirler" tezi kendinin ideolojiyi ne şekilde kullandığını anlatan mühim bir dayanak oluşturmaktadır. Bu tezin rehberliğinde "yanlış bilinç" kuramının anlaşılması kolay hale gelecektir. Marx sosyal vakalarda değerlendirmeleri tersine çevirerek doğruyu bulmaya çalışmıştır. Dış dünya girdilerinin belirleyici olduğu, insanların sosyal birer varlık olarak bir bağımlı değişken şeklinde çevreyle etkileşime girdiği, asıl olanın madde olduğu Marx'la beraber daha doğru bir ifadeyle Marx aracılığıyla anlaşılır olmuştur. İdeoloji evrenin ne şekilde görülmesi gerektiğini bildirerek hayat tarzlarının yorumlanarak anlamlandırılmasını sağlamaktadır. Öyle ki belli bir düzeyde 'praxis'e (Praxis, dünyayı değiştirmeyi hedef edinen faaliyetler olarak karşılık bulur Marx'ta. Marx'ın terminolojisinde kavram, hem felsefi bir özelliğe hem de eyleme işaret eder) müsaade eder. İdeolojiler kendini haklı görmek veya göstermek isteyen hâkim yapıya yardımcı olur. İdeoloji, bir dünya görüşünü temsil eder veya kendisi bizzat bir dünya görüşüdür. Serpil Sancar Üşür'ün çarpıcı ifadesi ile ideoloji gerçekliğin bir yanılsaması

ya da bir yanılmaca değildir, gerçekliğin bilinçteki görünümü veya izidir (Sancar Üşür,1997: 11). Marx'a göre bir toplumdaki hâkim sınıfın çıkarlarıyla hâkim düşüncelerin beraber varoluşu zorunludur ve ideolojik oluşum da bu kuralla bağıntılı şekilde ortaya çıkararak yaşamını sürdürür.

Bu haliyle ideoloji, kapital sistemde siyasi iktidarın meşrulaştırılmasına, bireyle sistemi bütünleştirmeye yardım eden ancak genel olarak da yanlış düşünceler yığını şeklinde tanımlanmaktadır.

Marx ideolojik düşünmeyi açıklarken, sosyal realiteyi somut maddi yapıyla izah etmekten kaçınarak; düşünceyle yorumlama yolunu tercih etmiştir. Bu anlamda ideoloji Marx'a göre bir çarpıtma şeklidir. Werner Stark'ın ifadesiyle: "kapitalistler sadece kapitalist olduklarından kapitalist olarak kaldıkları sürece düzmece bir dünyada yaşamlarını devam ettirmeye mahkûmdurlar." (Mardin,2006:36)

Marx, proleteryanın, toplumsal ilişkilerini sosyal kontekstlerini ve bundan dolayı da kendilerini, başkalarının düşünceleri yoluyla anlamak için yönlendirildiğini vurgular.

Ondan mühlhem söyleyebileceğimiz gibi kendilerinden toplumsal, siyasal ve ekonomik anlamda ters çıkar sahiplerince kendilerine empoze ya da dikte edilen söz konusu fikirler alt sınıflara buğulu gözlükler takmakta onları yanlış bilinç içinde tutmaktadır.

Yeri gelmişken ideolojiyi yaşananın bir aynası ve maddi bir pratik olarak değerlendiren Althusser'den bahsetmemiz zorunlu hale gelmektedir.

Fransız bir düşünür olan Louis Althusser aynı anda Marksist bir sosyal teorisyendir. Louis Althusser'in (1918-1990) ideoloji çözümlemesi onunkinden değişiktir. Althusser'e göre ideoloji, sosyal hayatı değişik biçimlerde ancak daima ve tüm aşamalarda kendiliğinden etkileyen bir oluşumdur. Daha doğru bir ifadeyle Althusser'de toplumsal pratikle ideoloji bileşiktir. Althusser ideoloji kuramını oluştururken ideolojiyi, toplumdaki ilişkiler ve ekonomik yapının dışarısına taşımıştır. İdeolojiyi bir sınıf tarafından diğer bir sınıfa kabul ettirilen fikir dizgelerinden ziyade, bütün sınıfların katılımıyla sürekli ve her yöne yayılan pratikler manzumesi şeklinde tekrar tarif etmiştir. Bu sınıflarla bu davranım pratiklerin bileşimi, bu pratiklerin bundan böyle egemen sınıfın menfaatlerine karşı olduğu ve artık onlara hizmet etmediği manasına gelmez, tam tersine bu hizmet mutlaka verilmektedir; tekrar tarif edilen ideoloji Marks'ın inandığı anlamından daha fazla etkiye sahiptir, zira bu ideoloji dışardan değil içerden işlemektedir. Bütün sınıflardaki hayat tarzlarına ve düşünce biçimlerine derin etkileri olmuştur (Fiske,2003:223). Althusser ideolojiden uzak kalmanın imkânsız olduğunu söyler. Toplumsal değişim Marks'ın kuramına göre kaçınılmazdır, Gramsci'nin kuramına göre ihtimaldir, kendi kuramına göre ise olanaksızdır (Fiske,2003:227) .

Yaşam pratiğine sahip olan ideoloji Althusser'de yaşamla beraber başlamaktadır. Sistem, insanlar arasında ideolojinin yayılması yolunu ifade eder. Bu yol sanki otomatik olarak işleyen mekanik bir sistemdir. Bu muhteva Marks tarafından *Ka-*

pital'de ideolojiyi tarif etmek amacıyla ifade ettiği “bilmiyorlar lakin yapıyorlar” tümcesinden esinlenilmiş gibidir. Öncesinde de belirttiğimiz üzere Marks, işçilerin kendilerinin sahibi olmadıkları fikirler yoluyla kendilerini anlayabilmek için mecbur edildiklerini, itildiklerini söylemiştir. Althusser'e göre süreç farklı işlemlerle bir sonuç olarak bu durum doğru görülür. Zira ideoloji bütün sınıfların katılımıyla oluşturulur. Mesela, çağırma tüm sınıflarda özeldir. Böylelikle tekrar tanımlanan ideoloji toplumsal sistemde dışardan değil içerden çalışmakta ve sistem kökünden ele geçirilmektedir (Fiske,2003:223). Dolayısıyla düşünsel olanla maddi olanı mutlak bir çizgiyle birbirinden ayırmak ve bunları kitlelemek Althusser'in sistematüğinde mevcut değildir.

“İdeolojik devlet aygıtları” Althusser'in kullandığı bir kavramdır. Devletteki ideolojik aygıtlar, maddi bir oluşum olarak devlet içerisindeki ideolojik yapıları halka çıktı şeklinde, örneğin haber şeklinde verir. Sözü geçen maddi kelimesini Althusser farklı manaları karşılaması için kullanır. Bu manalar, maddi ideolojik aygıtlar, maddi ritüeller, pratiklerdir. Maddi olanın içinde düşünsel olan gerçekleşir. Bu çok önemli bir saptamadır(SancarÜşür,1997:41).

Özerk, belirleyici bir güç, bir etki olan ideoloji, ekonomik pratiğin bir budayı değil kendi bir maddi pratiktir. Kitle iletişimiyle de son derece alakalı olan bu önerme kimilerinin “ikinci hükümet” kimilerinin “dördüncü kuvvet” olarak adlandırdığı kitle iletişim araçlarına dair mühim bir saptamadır. Topluma aşılacak fikirleri kendi filtrelerinden süzen günümüz medyası ideolojinin önemini anlaşıldığının ve gücünün arttığına örneğidir. Günümüzün küreselleşen dünyası böyle bir ortamı yaşamaktadır. “İdeolojinin sonu” savına karşı ileride girişeceğim tartışmaya dayanarak, şimdi bağlamda ele almam gerektiğini düşündüğüm Antonio Gramsci'nin ideoloji kavramına, “hegemonya” modeline pas atıyorum.

Gramsci'nin ideolojiye verdiği konum öncüllerinden biraz daha farklı bir bakışa işaret eder. Gramsci açısından ideoloji, sistemin devamlılığını temin eden temel yapılarda olduğu kadar devirler arasındaki bağlantıyı oluşturan ana harçtır. İdeoloji kelimesini genellikle iki anlamda kullandığımıza dikkat çekmiştir. Tüm insanların toplum içinde belli bir sınıfsal konumda hayatını sürdürdüğünü, insanların içerisinde bulunan konumun bir parçası olduklarını ve bu sınırları ideolojinin belirlediğini iddia etmiştir. Bir başka yönden de ideolojinin gerçek karşısındaki bir tepki olduğu ve bunun da yaygın bir alışkanlık haline geldiği vurgulanmıştır (Lukacs,1978:149). Bu sebeple Gramsci, ideolojik düzeyde toplumsal sınıfların temsil edilebileceğini ve bu ilişkinin temelinde sınıfların ekonomik menfaatlerinden hareketle tanımlanabilecek bir dünya görüşü varlığının yattığını söyler.

Hegemonik bir iktidar, kapitalist üretim şeklinin temel sınıflara yapısal bir mecburiyet biçiminde getirmiş olduğu bir nesnellik değil, sınıf çatışması içerisinde toplumsal sınıfların siyasal ve ideolojik düzeydeki yeteneğine bağlı olarak gelişen bir vaziyettir. Gramsci'nin teorisi hegemonya terimini kurumsal hale getirir. Hegemonya ideolojiyi anlamamız için önemlidir. Hegemonya nosyonu yoluyla ideolojinin bir çatışma alanı biçiminde düşünülmesi mümkün olmaktadır. Hegemonya,

kendini tali konuma koymakta olan çoğulluğun sisteme razı olmasını amaçlıyor. Bu bağlamda düşündüğümüzde “Ortak duyu inşası” ana hegemonya stratejilerinden birisi şeklinde önümüze çıkıyor. Yöneten sınıfların duyularını müşterek duyular gibi kabullenmek hegemonyayı yinelenen bir şekilde yapılandırmanın vazgeçilemez yoluymuş gibi görünüyor. Müşterek duyular olarak kabul edilen fakat yöneten sınıfın ideolojik amaçlarını gerçekleştiren fikirler...

Küreselleşme Bağlamında İdeolojinin Gerilediği Tezi

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra savaştan önceki durumu vurgulayan ideolojik mücadelelerin sürüp sürmeyeceği merak ediliyordu. Lakin 1950'lere doğru önceki ideolojik mücadeleler bakımından, hiç olmazsa belirtilerin ve ortamın farklılaşması açısından yeni bir vaziyetle karşılaşıldığı fikri yayılmaya başlamıştı.

Lipset'in tabiriyle değişik ideolojileri temsilen süper devletlerin ikisinin menfaatlerinin çoğu zaman “sol” “sağ” niteliklerine kıyasla daha ağır bastığı görülmüştü. Öte yandan da Avrupa'nın iç politikalarında “ideolojik gruplara ayrışma” faktörünün yerine yeni faktörler geliyormuş gibi bir görünüm belirmişti. Birçok ülke zamanında ideolojik bir mesele biçiminde etiketlenen ekonomik planlama ve toplumun ekonomik istikrarını temin eden bir teknik biçiminde görmeye başlamıştı. Pek çok devlette önceden sosyalist manifestonun öne çıkan bir teklifi biçiminde görülmekte olan sosyal güvenlik önlemleri şimdilerde sıradan görülmeye başlamıştır (Mardin,2006:170-171).

Soğuk Savaş döneminin ilerleyen yıllarında, bu ılımlı dönemlerinde ve bilhassa Soğuk Savaşın bitmesiyle beraber ideoloji nosyonu hususunda yapılan değerlendirmelerde ciddi farklılaşmalar görülmüştür.

İlk olarak Amerikan sosyologlarından Daniel Bell (1965) post-endüstriyel biçiminde tarif ettiği yeni devirde ideolojinin sonu geldi iddiasında bulundu. Bu ifadenin temel dayanağı, çağdaş toplumlarda bundan böyle makro ölçekli ideoloji ve teorilerin oluşturulmasının mümkün olmadığı savıydı.

Bu sava göre bilhassa günümüzün Batılı ülkelerinde ideolojik ve etik problemlerin ehemmiyeti azalmıştır, bireyler ve kitleler bilhassa ekonomik kazançların ardından gitme eğilimi göstermeye başlamışlardı. Politikanın, ekonomik olanın ve belki de kültürel olanın ardında kaldığını ve ehemmiyetini kaybettiğini iddia eden Bell, bu tezini desteklemek için 1960'ların ‘kültürel’ özellikli olduğunu öne sürdüğü, feminist toplumsal hareketleri gençlik hareketlerini ve bilhassa Amerika'da ortaya çıkan etnik hareketleri örnek vermiştir. Bunu yaparken de Bell, bu tür aksiyonların hususi alana içkin olduğunu, kamusal alanın belirlenmesinde en mühim unsurunsa ideolojik-politik kamplaşmanın önüne geçmesini düşündüğü post-endüstriyel ekonomik ilerlemenin olduğunu savunmuştur (Kaya, 2004:2).

Hakikaten de çağımızda dünya, politik ve ekonomik dönüşümlere, iletişim ve kültürel gelişmelere, sosyal ve teknolojik formasyonun yaygınlaşmasına ve

teknolojideki büyük yeniliklere tanıklık etmektedir. Lokal bir sosyal grup internet yoluyla global enformasyon çevresine yerleşmekte. Örnek olarak 24 Nisan 1988’de dünyadaki herhangi bir yerde meydana gelen insan hakları ihlalini tüm dünyada haber yapan Uluslararası Af Örgütü’nün merkez yerleşkesi Colorado’daki küçük bir kasabada hayatlarına devam eden bir çiftin evleridir. Bireysel bilgisayarların uyuyla bütünleşme olanaklarıyla lokal seviyedeki haberler tüm dünyada ulaşılabılır olmuştur. Globalleşme üzerine çalışmalar yapan sosyolog Robertson yaşanan gelişmeleri “dünyayı bir bütün olarak düşünmek” biçiminde tanımlar (Robertson, 1999:49). Gelişen yeni teknolojilerle birlikte taşınan semboller, inanışlar ve değerlerin engelleri kaldırdığında bahseden Friedman “dünyanın artık düzleştiğini” söyler. Yeni elektronik şebekelerle dünya duvarlarından arınarak düzleşmiştir; kablo, dijital ve bir takım bağlantılar sağlanarak birbirine bağlanmış durumdadır (Friedman, 2006:153).

Diğer taraftan küreselleşme olarak özetlenen bu çılgır, siyasal ve toplumsal hüviyetlerin, çoğullaşmasını, kayganlaşmasını ve melezeleşmesini de eşliğinde getirmiş olduğundan bahsediliyor. Bir taraftan milliyetçilik devrinin bittiğine ilişkin münazaralar sürerken öte taraftan da lokal davetiyeler basılıyor. Bu karambolde küreselleşmeyi; politik ve ekonomik etmenleri talileştiren, kültürle beraber her şeyi çevreleyen bir kavram gibi tanıyan ve bu sebeple de daraltıcı bir bakış olarak eleştirebileceğimiz kimlik merkezci yaklaşımların yükselişine koşut olarak değerlendirilmemesi kaçınılmaz gibi duruyor. Doğru olanı yakalamayı ve içinde bulunduğumuz nebuladan kurtulmayı amaç edindiğimizde yaşanan toplumsal değişimlere ilişkin değerlendirmeleri ters çevirmemiz gerekli gibi görünüyor. Küreselleşme terimine dair motifli açıklamaları bir yana bırakarak ve aslında sonda söylenmesi gerekeni biraz başta söyleyerek tekrar soralım: Küreselleşme nedir?

Küreselleşme Marks’ın “işçi sınıfı enternasyonalı”nin yerini “sermayedar sınıf enternasyonalı”nin almasıdır. Yerini “Emeğin vatanı yoktur” sloganına bırakmasıdır. Beynelmilel kapitalin önündeki milli setlerin kaldırılmasıdır. En büyük sermayeye sahip devletlerin hegemonyasının sağlanmasıdır. Bu anlamda küreselleşme, sömürgeciliğin en son ideolojisidir (Kışlalı, 1999:147). Zira; kültürel ve teknolojik ilişki ağlarında yaşanan yoğunluk, sermaye hareketliliğinin yanında çok ufak kalmaktadır. Hemen hemen aynı hedefler eşliğinde yürüyen küreselleşme ve kapitalizm sözleşmeli bir evlilik yaşamaktadır. Küreselleşme kapitalizmin ulus ötesine sızmasını kolaylaştıran yeni düzlemler oluşturmakta kapitalizm de bu alanlarda palazlanmaktadır. Yayılan pratikler, değerler, semboller ve inançlar olduğu doğrudur fakat bütün bu unsurların tüm küreye tek bir noktadan sızdığı da açıktır. İdeolojinin tükendiği savı işte bu değerlendirme ışığında ele alınmalı ve üzerinde tekrar tekrar düşünülmalıdır.

Küreselleşme ve kapitalizm birlikteliği sınıf, devlet gibi kolektif anlatıları, birliktelikleri çözmeye hedefindedir. Söz konusu hedef doğrultusunda, bulunan ulus-ötesi alanlarda da yeni kimlikler üretilmektedir. Zira kapitalizm ekonomik ve politik sahada aktif olan sosyal aktörleri dönüştürme, bireyleri sisteme entegre etme niyetindedir.

Bu noktada devreye sokacağı stratejilerin son derece acımasız olduğundan bahsedilebilir: Özneleri “nesneleştirme” yani eleştirisizleştirmek ve insanların mücadelesini daraltmak...

Kendilerini yalnızca kimlik bileşenleri ile anlamlandıran, tüm mücadelelerini kimliği üzerinden yürüten bireylerin mücadele sahası elbette ki daralacak ve düşünme yetisi sığlaşacaktır. Bu açıdan küreselleşme aslında yeni yerellikler üretmekte, farklılıkları koyulaştırmaktadır.

Öznelin nesneleşmesi ise; kişileri popüler kültüre hapsedmek, kitle iletişim araçlarının aracılığıyla da onları kitle toplumuna davet etmek gibi zahmet ve güç(?) isteyen işlemleri içermektedir. Bu bağlamda kendi filtresinden süzdükten sonra, dünyayı nasıl görmek gerektiğini gösteren medya, insanlara iletilecek ideolojilerin üretim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında toplum ve bireylerin iletişim ihtiyaçlarını karşılamak adına önemli hizmetler verir medya. Toplumsalın en önemli ihtiyaçlarından; iletişim içinde olma, haberdar olma ve bilgilendirme medya sayesinde olanaklıdır ancak; kitle iletişim araçları istenirse çok etkin bir propaganda aracı ve çok güçlü bir beyin yıkama silahı olarak da kullanılabilir. Küresel süreçte işlediğimiz medya toplumdaki baskın ve kuvvetli kesimlerin seslerini duyuran, deyim yerindeyse bu kesimlerin borusunu çalan bir bakıma elleri ve kolları gibi davranan çeşitli yönlendirilmiş araçları kapsamaktadır. Bu araçlar toplumdaki etkin kuvvetlerin çok güçlü ve vazgeçilmez silahlarıdır. Bu silahlarla toplumun ekonomik ve sosyal sorunlarını manipüle edip, toplumun çok geniş bir kesiminin dikkat, ilgi ve enerjisini farklı alanlara yöneltme vazifelerini yürütürler.

Örnek olarak Amerika'nın Afganistan'ı işgaliyle birlikte ekranlarımızda bilgisayar oyunlarını hatırlatan savaş sahneleri seyretmeye başladık. Yiyecek ve yardım taşıyan konvoyları ya da sivil halkın barındıkları evlerin bombalanması şeklindeki bir haber hâkim yayın organlarıncaya haberleştirilmedi. Hâlbuki madalyonun öbür tarafı farklıydı. Yaşanılan yıkım ve şiddeti makyajlayarak kapatmaya çalışan “sınırsız hürriyet” hareketinin, gerçekte ‘dibi karanlık ölüm kuyusu’ halini aldığı görülmeliydi... Tarihin demokratik yöntemlerle iktidara gelen ilk diktatörü olan Hitler, kamuoyunun muhafızı değil yönlendiricisi, hizmetçisi değil efendisi olan Nazi partisini kurdu. İhtirası kendi ülkesinin kaderini değiştiren hatta koca bir dünya savaşı çıkaran Hitler akıl almaz politikalara imza attı. Yahudiler politikadan ve öğretmenliklerden uzaklaştırıldı, toplum engellilerden, çingenelerden, Yahudilerden ve çirkinlerden arındırıldı. Üstelik akıl almaz yöntemlerle...(Çimen, 2007:106). Böylesine sancılı bir süreçte insanların “Neden” sorusunu sormaması, toplumun herhangi bir eleştiride bulunmuyor olması dikkat çekmeye başlayınca kitle iletişim araçlarının devrede olduğunu görmemiz kolaylaşacaktır. Şöyle ki; bu dönemde filmlerin genel teması Hitlerin yaşamı olmuştur, radyonun yükselişte olduğu aynı dönemde insanlara sürekli seslenen ses Hitler'in sesidir, çizilen karikatürlerle, yazılan yazılarla, yapılan resimlerle Almanlar, kendi ırkına düşman kişilerin var olduğu ve bu insanların yok edilmesi gerektiği yönünde manipüle edilmişlerdir.

“İdeolojinin gerilediği savı”nın toplumsal gerçeklere dayanmadığını Türkiye’deki medya tarihine bakarak daha güçlü savunabiliriz. Türkiye’de medyanın dördüncü kuvvet olmaktan öte daha etkin bir kuvvet olduğuna tanık olunmuştur. Ülkemizde 1970’lerde ve 1980’lerde yaşanmış toplumsal ve siyasi vakalar anımsandığında bu husus oldukça anlaşılır olacaktır. Örneğin 1977 1 Mayısının ön provası basında yapılmıştır. Eksik olan Taksim’de sonradan yerini almıştır (Oktay, 1987:118).

Türkiye’de medyanın bağımsızlığından kolay kolay bahsedilemeyeceği gibi, söz konusu medyanın egemen sınıfın ideolojik taleplerini topluma çıktı olarak veren aygıtlar şeklinde işlediğini görmek hiçte zor değildir. Bunun en büyük nedeni medya organlarının sahip olduğu organik bağlardır. Gerektiğinde kendilerini besleyen kaynaklara sahip kişi ya da grupların iktidar olmasına yönelik faaliyetlerde tanıtım ve propaganda sponsoru da olabilmektedir.

Sermaye önderleri ve politikacılar arasında sürdürülen ilişkiler genellikle ‘kazan-kazan’ anlayışı çerçevesinde sürdürülmektedir. Ve medya da bu ilişkide önemli aktörlerdendir. Yani iktidar olmak yetmez. Muktedir olmak için ‘kamuoyuna’ dayandırmak, kamuoyu yaratmak ve kontrol etmek içinde ‘medya’ gerekir. Medya da bilahare devlet pastasından desteklenirse mesele kalmaz, ekonomik bağlarla sağlamlaştırılmış sacayağı kurulmuş olur. 1990’lı yıllarda ülke genelindeki pazar payı %70’lere ulaşan Doğan Grubunun bu palazlanması ile basın sektöründe önemli bir yer edinmesinin, birbirine bağlı olaylar olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kimi söylemlere göre, Türkiye’de basın organı sahibi olmak, devletle iş yapmanın kapısını açmıştır. Bu durum artık medyanın bağımlı olduğu, halkın menfaatini düşünmediği, kazanma hırsına kapıldığı ve yandaş yayıncılığa davetiye çıkardığı gerçeğinin altını çizmektedir.

Sonuç

Sosyolojik olarak ideolojinin irdelenmesinin ana konusu fikirle toplumsal hareket arasındaki ilişkidir. Bilinç ve fikirlerin üretimi direkt ve vasıtalı bir şekilde bireylerin sosyal yaşamlarıyla ilintilidir. Sosyal gerçeklikte, belirleyen ve belirlenen olduğu doğrudur. Bir toplumda hâkim sınıfın amaçları ile hâkim düşüncenin birlikteliğine vurgu yapmam bundandır. İdeoloji de işte bu prensiple bağlantılı biçimde meydana gelmektedir. Dünyanın nasıl görülmesi gerektiğini bize bildiren ve hayat tarzının yorumlanmasını sağlayan ideolojidir.

Küreselleşen dünyada ideoloji, sermaye egemenliğini ve hareketliliğini meşrulaştırmak üzerine incelenmesi gereken bir konteksttir. Küreselleşmenin çok kültürlülüğe göz kırpması iyi geçindiği kapitalizmin hedeflerine yardımcı olma gayesindedir. Öznelerin politik alanda kapladıkları alanları daraltmak adına yerelliğin sesi çok daha gürleşmekte farklılıklar daha da koyu bir renge bürünmektedir. Böylece tüm mücadelesini hüviyeti üstünden sürdüren, kamusal alanda daha sükünetli, sessiz kalma hakkını kullanmada ısrarcı bireyler üretilmektedir. Bu üretim

sürecinde başrollerden biri medyaya verilmiştir. Egemen sınıfın ‘daveti’ basın yayın organlarının yani medyanın megafonu ile çok güçlü bir gürültü haline dönüştürülebilmekte ve ideolojinin süreğenliği kolay hale gelmektedir.

Kültür ve ekonomi sanayilerinin içiçe olduğu, çeşitlilik söylemleriyle benzerleştirilen medya kartelleriyle değişik kültürleri kapitalin çok uluslu firmalarına bağımlı yapan, akıl almaz bir etki ve güçteki küreselleşme. Küreselleşmenin başlıca aracı olan medya aracılığıyla tüm dünya etki alanına girerken, medyanın varlığı da küreselleşmenin tetikleyicisi olmuştur. Küreselleşme kavramını günümüzde gelmiş olduğu düzeye çıkararak en mühim vasıtalarından araçlardan birisi de medyadır. Medya da küreselleşme gibi yayılcı bir politika izlemektedir. Medya vasıtasıyla kitleler arasında sınırlar kalktığından insanlar arasındaki haberleşme daha kolay olmaktadır. Bu süreç içinde, diğer sektörlerdeki gibi medyada da ortaklıklar, satın almalar ya da birleşimler yaygınlaşmaktadır. Bundan dolayı tüm dünya, aynı zamanda, yüzeysel olan aynı şeyleri tüketir haldedir.

Medya iktidarın ideolojik organı ve egemenliğini devam ettirme vasıtası olarak oldukça önemlidir. Medya sınıfsal çatışmaların rızayla yatıştırılabilmesi için elinden gelen her şeyi başarılı bir şekilde yapmaktadır. Şiddet araçlarına ve üretim araçları monopolüne sahiplik burjuvazi düzeninin sürmesi için yeterli değildir, burjuvazi düzeni toplumda kendi gerçek ve doğrularını, bir anlamda kendi ideolojisini kabullendirmek ve hegemonyasını oluşturmak mecburiyetindedir. Aynı şekilde günümüzde kapitalist sistem hegemonyasını kurmuştur ve sistem içindeki çatlakların onarılması ayrıyeten ideolojisini içselleştirmek ve tekrar üretebilmesi amacıyla medyayı kullanmaktadır.

Medya patronları da hegemonyanın sürekliliği için hâkim ideolojiye hizmet etmektedir. Egemenliği elinde tutanlar tebaasındaki bütün hayat sahalarına müdahil oldukları gibi, yönettiklerine nelerin gerçek olduğunu nelerin de olmadığını söylemektedir. Bu anlamda bütün gerçeklik yönetenlerin işaret ettiği mütешеkkildir. İşaret edilen gerçeklik kimi zaman eleştiri konusu olabilir münazara edilebilir ancak katıyen sorgulanamaz ve inkâr edilemez. Gerçekliğin hatalı bir şekilde algılanmasına, yaşamın realitesini kavrayabilme yetisinden mahrum edilmiş bir bilincin doğmasına sebep olan mesajlar, bilinç menajerlerince kasten üretilmiş güdümlü iletilerdir. İnsan bilincinin manipüle edilmesi, bir tür fetih vasıtasıdır.

Kaynakça

- ÇİMEN, A. (2007), **Tarihi Değiştiren Olaylar, İstanbul:** Timaş Yayınları.
- DURKHEİM, E. (1985), **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları,** Ankara: B/F/S Yayınları.
- FISKE, J. (2003), **İletişim Çalışmalarına Giriş,** (Çev. Süleyman İrvan), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- FRIEDMAN, T. (2006), **Dünya Düzdür,** İstanbul: Boyner Yayınları.
- KIŞLALI, A. T. (1999), **Ben Demokrat Değilim,** Ankara: İmge Yayınları.
- LUKACS, G. (1978), **Birey ve Toplum,** (Çev: Veyssel Atayman), İstanbul: Günebakan Yayınları.
- MARDİN, Şerif (2006), **İdeoloji, İstanbul:** İletişim Yayınları.
- MARSHALL, Gordon (1999), **Sosyoloji Sözlüğü,** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MARX, K. (1976), **Alman İdeolojisi,** İstanbul: Sosyal Yayınları.
- OKTAY, A. (1987), **Toplumsal Değişme ve Basın,** İstanbul: B/F/S Yayınları.
- ROBERTSON, A. (1999), **Küreselleşme,** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ÜŞÜR, Sancar, S. (1997), **İdeolojinin Serüveni,** Ankara: İmge Yayınları.
- SENNETT, R. (2002), **Kamusal İnsanın Çöküşü,** İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

